

МИЛЕСА СТЕФАНОВИЋ-БАНОВИЋ

Етнографски институт САНУ

kimiaera@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2733-134X>

Црквени живот Срба у Сентандреји у делима Јакова Игњатовића^{*}

У раду се бавимо црквеним животом Срба у Сентандреји средином 19. века на основу књижевног стваралаштва Јакова Игњатовића. Посматрамо како описи богослужења, црквених празника, прослава, сахрана и личних религијских пракси илуструју друштвене промене у наведеном периоду. Међу најзаступљенијим мотивима у Игњатовићевим делима истиче се контраст између „старе“ и „нове“ Сентандреје. Његова критика нових социјалних феномена и образаца који се испољавају у црквеном животу пружа увид у трансформацију традиционалних обичаја и вредносног система. У раду показујемо како се његово дело може сматрати релевантним и важним извором за проучавање живота Срба у Сентандреји тог времена.

Кључне речи: Сентандреја, Срби у Сентандреји, црквени живот, Јаков Игњатовић

^{*} Текст је настао као резултат рада у Етнографском институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2026. години број: 451-03-33/2026-03/ 200173, од 05.02.2026.

Ecclesiastical Life of the Serbs in Szentendre in the Writings of Jakov Ignjatović

In this paper, we examine the ecclesiastical life of the Serbs in Szentendre in the mid-19th century on the basis of the literary work of Jakov Ignjatović. We consider how his descriptions of church services, religious holidays, celebrations, funerals, and personal devotional practices illustrate the social changes of the period. Among the most prominent motifs in Ignjatović's writings is the contrast between the "old" and the "new" Szentendre. His critique of emerging social phenomena and patterns manifested in church life offers insight into the transformation of traditional customs and the system of values. The paper demonstrates how his work can be regarded as a relevant and significant source for studying the life of the Serbs in Szentendre at that time.

Keywords: Szentendre, Serbs in Szentendre, church life, Jakov Ignjatović

УВОД

О Јакову Игњатовићу¹ много је писано, а и он је писао много.² „Где год у мене ударите славину, ту, ту... свуд ће потећи роман“, кажу да је говорио (Skerlić 1922, 63).

Романописац и приповедач, реалиста „који је дошао исувише рано“ (Demić 2013a, 124), мемоариста, есејиста, полетни националиста, уредник *Лейпцигског Матице српске*, али и „неверник усред револуције“ (Demić 2013b, 108), побуђивао је пажњу књижевне и научне јавности још од свога времена, па све до данас. Његов научни рад је оспораван, романи су сматрани „аљкавим и рашивеним, али снажним и изразито реалистичким“ (Skerlić 1922, 6), а његово политичко деловање кретало се од „улоге једнога од вођа целог српског народа у јужној Угарској“ до немилости јавности када је стао против идеја Светозара Милетића (Skerlić 1922, 6–7).

¹ Рођен је 1822. године у Сентандреји, где је завршио основну школу и део гимназије. Школовање је наставио Вацу, Острогону и Пешти, где је започео студије права које је касније завршио у Кечкемету. Као добровољац био је у хусарима и учествовао у Мађарској револуцији 1848, након чијег слома бежи у Београд. Много је путовао, а радио је као новинар, уредник, адвокат, бележник, службеник. Био је истакнута личност политичког живота Срба у Угарској и два пута биран за посланика странке Светозара Милетића. Изабран је за дописног члана Српске краљевске академије и носилац је ордена Светог Саве. Сахрањен је у Новом Саду 1889. године.

² Само до 1987. године о Јакову Игњатовићу објављено је преко 500 радова (Boškov 1987a, 351–377).

Оно што се ипак не доводи у питање јесте његов понос сентандрејским пореклом и љубав према овом граду. Премда је у Сентандреји провео тек део живота, „редак је човек који је толико волео своје место рођења као Јаков Игњатовић“ (Skerlić 1922, 9). Како наводи Живојин Бошков, Игњатовић је био поносан на то што се „у Сентандреји родио, у тој малој српској оази, међу толико фели народности“, али исто тако несрећан због стања у којем је она била у његово време. „Сентандреја је била Игњатовићева радост и његова жалост, његова срећа и његова несрећа, његов понос и његова постидност“ (Boškov 1988, 42–43). За Игњатовића је Сентандреја много више од родног места – она је „најдаљи пут српства, као граница нека код које (горе идући) српство престаје“, минијатура српског темперамента и обичаја (Ignjatović 1988a, 266), седиште патријарха и „српски Сион“ са седам цркава. Истовремено, она је насеље од којег су славни преци подигли богат град и напредно друштво, али које исто тако њихови потомци разграђују, и материјално, и духовно, и морално. Када пише о Сентандреји, било у *Мемоарима* или постављајући је као сценографију романа, писац овај контраст „старе и нове“ Сентандреје стално наглашава. Тај мотив се понавља, прожима и боји све Игњатовићеве слике друштва и појединаца.

Јаков Игњатовић написао је четрдесетак већих радова: студија, расправа, чланака, приказа и бележака (Boškov 1988, 7–8), али његов научни рад најчешће није наилазио на признање критичара. Тако, на пример, *Мисли о српском народу* нису задобиле значајнију пажњу у обимној литератури која је написана о Игњатовићу. Јован Скерлић и Никола Радојчић су овај спис „оценили као слабо, неоригинално дело, без историјских знања и без икакве научне вредности“ (Boškov 1988, 9).

Ипак, његови *Мемоари* сматрају се најбољим у тој генерацији. Како пише Живојин Бошков, „старо српско грађанство из Сентандреје, Будимпеште и Војводине није могло пожелети бољег ни имати позванијег, вернијег, истинитијег биографа и тумача свих видова свога живота, материјалне и духовне културе, свих кретања, напредовања, застоја, опадања и пропадања, но што га је добило у Јакову Игњатовићу“ (Boškov 1989, 10).

Ни фикција Игњатовићева није далеко од мемоара. У литератури о Игњатовићу више пута је скренута пажња на паралеле између његових романа и *Мемоара*.³ Поврх тога, и сâм писац, с једне стране, за поједине своје ликове наводи да су засновани на стварним људи-

³ Видети нпр: Boškov 1960, 185–209.

ма, а са друге пореди стварне личности са својим ликовима: „(мој брат) већ у вароши познат је био као напрасит, смелостан човек и продрзљивост му је снагу надмашивала... Човек од соја Васе Решпекта“ (Ignjatović 1989a, 158).

Књижевна критика је углавном сагласна у томе да је код Игњатовића фикција слабије развијена, те да његова дела, чак и романи, представљају већином лична сведочанства. Скерлић сматра да „машта код њега уопште није била јака, и то се јасно види у његовим историјским приповеткама, где у већини случајева само препричава историју. У социјалним романима он се ослања на своја сећања и лично познавање живота, уноси ствари које је видео и доживео, прича о људима које је знао. У тим његовим романима има врло много аутобиографског, у њих је унео готово сву своју породицу и своје родно место, Сентандреју“ (Skerlić 2009, 270).

Овакви наводи нам служе као потврда да Игњатовићеве описе можемо посматрати као веродостојне приказе његовог времена и окружења, што поткрепљује и релевантна историографска и архивска литература, као и секундарни извори о животу Срба у Сентандреји средином 19. века.

Веза између књижевности и антропологије сеже још у 18. век (Prelić 2020, 180), али се етаблира у посебну дисциплину 80-их година 20. века. Она посматра књижевна дела, између осталог, и као извор документације из свих области живота које су културно условљене, укључујући религију, ритуале, прославе, моралне вредности, а користе се и као оруђа друштвеног истраживања у циљу тумачења прошлости и културних образаца (Brujić 2020, 135).⁴ Са друге стране, критичари употребе књижевности као антрополошког извора констатују да „богатство етнографских детаља и дескрипција не чине роман етнографском студијом“ (Brujić 2020, 136). Ипак, ово не дисквалификује књижевност као етнографски извор, напротив: „Истичући да између књижевног текста и етнографије постоји, и да

⁴ „Још је 1981. године проф. др Ђурђица Петровић забележила: 'Ипак садашње стање у науци не може да прихвати означавање извора стриктно према науци за коју су били карактеристични, као и ограничавање и дистрибуције извора према начину и месту њиховог прибављања. Зависно од теме било би пожељно користити се свим врстама расположивих извора, јер врста извора не сме да одређује границе области интересовања' (Petrović 1978, 54). Ово запажање посебно важи за етнолошку и антрополошку науку данас, чија се интересовања протежу од прошлости до будућности, од историјских извора сачуваних у архивама, све до виртуелних, дигиталних светова“ (Radojičić 2020, 12).

треба да постоји несводива различитост, због нужно различитог односа према реалности и естетици, Ериксен сматра да су они управо захваљујући томе комплементарни“ (Prelić 2020, 180). Неки аутори верују и да, упркос пристрасности писца, он из своје културе уноси аутентично знање, којег не мора бити ни свестан, а које представља етнографски допринос који антропологу може измаћи (Antonijević 2020a, 63–64). Чак, како наводи Прелић, „у једном врло широком, али и условном смислу, дакле, свако књижевно дело можемо читати и као аутобиографско“, али и упозорава да „то свакако не треба разумети као позив на банализацију или буквализам у тумачењу књижевног дела. Ту врсту читања треба примењивати уз опрез и свест о аутономији и специфичности литерарног стваралаштва“ (Prelić 2020, 194).

Полазећи од ових теоријских смерница, као и од наведене дискусије у књижевној критици о делу Јакова Игњатовића, одабране сегменте посматрамо као вредне и релевантне етнографске изворе. Они по својој природи не могу увек бити схваћени као недвосмислено објективни, али поред свог, условно речено, фактографског карактера, доносе и додатну димензију која проистиче из духа, говора и лексике Јашиног времена.⁵

За потребе овог рада грађа је прикупљена превасходно из *Огабраних дела Јакова Игњатовића* у издању Матице српске (Ignjatović, 1987–1989). Наводе смо бирали или тако што се из њих недвосмислено може закључити да је реч о Сентандреји и њеним становницима, или на основу тога што је у досадашњој литератури већ утврђено да се одређени топоси, попут „вароши У“, односе управо на Сентандреју. Са друге стране, у неким његовим делима топоними нису јасно назначени. Иако се може претпоставити да је реч о Сентандреји као о сталној пишчевој инспирацији, таква места нисмо могли узети у обзир без чвршће аргументације. Када је реч о ширим друштвеним појавама, настојали смо да прикажемо и оне које нису биле искључиво локалног карактера, али су се несумњиво испољавале и у овом граду.

Прикупљање свих фрагмената из Игњатовићевог стваралаштва који се односе на Сентандреју резултирало је богатом и разноврсном грађом. Кроз Јашина дела прошло је мноштво ликова, „преко осам

⁵ О савременом етнологском и антрополошком читању књижевности видети нпр: Antonijević 2020, Radojičić 2014, Knežević & Stefanović-Banović 2021 и Roganović & Stefanović-Banović 2021.

стотина њих, живих и мртвих“ (Boškov 1989, 12).⁶ Поред бројних личности из Сентандреје, пронашли смо и наводе о јавном и приватном животу, религиозности и обичајима животног циклуса, школама и васпитању, о популарној прози и поезији, језику, о музици, баловима, моди, храни и пићу итд. За потребе овог рада одабрали смо фрагменте који нам пружају увид у друштвене и културне феномене везане за црквени живот Сентандрејаца.

ПОБОЖНОСТ И ОБИЧАЈИ

У време Јакова Игњатовића златно доба Сентандреје је на измаку. У граду у коме се некада говорио првенствено српски језик, где су се одржавале трговачке везе са градовима у Мађарској, Славонији, па чак и са Краковом, он сведочи опадању утицаја, богатства и бројности српског становништва. Историјски извори указују да је током XIX века Сентандреја постепено губила некадашњи значај, док су морално и материјално пропадање све јасније одражавали и записи савременика. Осећање пролазности и нестанка старе славе посебно је изражено у сведочанствима Јаше Игњатовића⁷ (Stefanović 1986, 5).

Игњатовић види Сентандреју као „минијатуру српског живота“, место у којем се, далеко од матице, у мађарском окружењу, потчињени аустријским законима, одржавају српска култура, дух и обичаји. „Гостољубије српско, српски обичаји, жустир темперамент; благородније и слабије стране, које српски род карактеризирају, овде ће у малом *en miniature* видети“ (Ignjatović 1988a, 266).

У списима Јакова Игњатовића природно су присутни црква и црквени живот као неодвојиви део културног идентитета и свакодневног живота Сентандрејаца. Слика богослужења сажима друштвену хијерархију, нова струјања код младих нараштаја, сукобе унутар друштва. Црквени празници и славе су тренуци када „национални темперамент“, како Јаша воли да назива посебности друштвеног жи-

⁶ Свакако би било корисно позабавити се детаљније сваким од Сентандрејаца које Игњатовић поименце наводи. Међутим, узимајући у обзир обим овог рада, ову тему ћемо оставити за нека будућа истраживања. У одабраним делима Јакова Игњатовића које је приредио Живојин Бошков дата су краћа или дужа објашњења о свакој од личности које се помињу. Видети, на пример: Ignjatović 1988a, 477–520.

⁷ „Сентандреја као топоним кореспондира са својим поетонимом у књижевим делима – Васи Решпекту, Вечитом младожењи у којима се такођа кроз контрасте (некада: богатство, слава, моћ, већа самосталност – сада: декаденца, отуђивање, потпадање под жупанијску власт) варира мотив стара и нова Сентандреја.“ (Vukićević & Ivanić 2020: 293)

вота Срба у односу на остале народе, долази до пуног изражаја: слави се поносно, бучно, не штедећи, утркујући се у гостопримству.

Јашин понос родним градом је, пре свега, понос црквама сентандрејским:

Ове св. андрејске, на малом простору тако рећи сабијене цркве путнику који Св. Андреју први пут види, изванредно што пред очи ставља. Ако Европејца на први мах чудесно усхићава мухамединска какова пространа варош са множењством своји' витки' минарета, не мање га усхићава и профил Св. Андреје, самим готово рећи црквама изражен. Но у колико већма мора усхићавати Србљина, који овде негдашњи српски Сион видети може?! (Ignjatović 1988a, 268)

Слику унутар тих цркава слика са мање усхићења, истичући друштвене појаве које сматра деградирајућим, а све у непрестаном и свепрожимајућем контрастирању „старе“ и „нове“ Сентандреје. Као изразит пример некадашњег – достојанственог и умереног манира, и новог – претенциозног и самољубивог, он наводи дешавања у певници током литургије. У подтексту јасно читамо не само промену форми, већ и суштине, секундаризацију хришћанских врлина смерности и скромности. Тако, старији „аукторитети“ у певници симболизују свет у нестајању, свет поштовања старијих и традиционалних норми:

Приликом службе црквени певац имао је већ по себи дужност читати Оченаш и Вјерују, и ако је био у певници какав старији аукторитет, неће ино учинити, већ отворити књигу и понудити га да чита, што овај и прима; наочаре су већ удешене, и мада зна напамет, опет чита, тако изискује ред, људи смо, можемо пофалити, а у таквом читању и само запињати већ је срамота. И ту је могао човек правити психологичне штудије о разним степенима побожности, израженим на читатеља лицу, гласу, тону, очима, обрвама. Па онај закључак, „не воведи нас“, у разним варијантама изречен, изражавао је потпуно мерило индивидуалне побожности читатеља. (Ignjatović 1989a, 106)

Као антитеза „аукторитетима“ стоје „штуцери“ и „дендији“,⁸ младићи из богатих породица, који, чини се, литургију користе за лич-

⁸ Штуцер (нем.) – кицош, гиздавац. Денди (енгл.) – кицош, помодар (Boškov 1987b, 361, 368).

ну промоцију и прилику за кокетирање, а све у руху духовности и побожности:

Но било је и од друге сорте читатеља, из класе штуцерах, дендијах. Ово су били младићи од јачих кућа, интелигенцији и рангу припадајући, поносити, сами у себе заљубљени. Од тих каква кад дође у цркву, а ретко ће доћи пре Апостола, а он, наравно по најстрожијој регули моде обучен и углађен, корача поносито, каткад и немарљиво, ноншалантно, до певнице. Ту начини кратак крст у ваздуху, једним кораком ступи у певницу, начини комплимент на две стране, баци поглед у женску цркву, поглади бркове ил' браду, мало очи изврће, па се намести, јер међутим начини му места певач ил' учитељ или ко други. Одавде се сад једнако кокетира са женском црквом. Дође ред на Вјерују и Оченаш. Нема никаквог присутног ауторитета, певац или учитељ понудиће драговољно штуцера, што овај и прима; и да није понуђен, нашао би се увређен, ил' сам би се у томе овластио. Почне читати вишим тоном, каткад баци поглед у женску цркву, не бил' приметио каква пријатан утисак на лицу какве обожаване, па и закључак изражава индивидуалност, ал' ту нема оног израза побожности што га налазимо код оног старца. Код штуцера и Оченаш читати, то је тек била мода, неки спорт и цил женским допасти се, који и пазе на таково штуцерско читање. Наравно да су ти штуцери, позиву свом верни, своје обожаване од цркве кући пратили, сумње нема. (Ignjatović 1989a, 106–107)

Игњатовић је још оштрији према „женској цркви“. У питању је био простор карактеристичан за цркве у барокном стилу, у којем су изграђени сви сентандрејски храмови. Он је донекле одвојен од наоса, што даје одређену „склоњеност“ онима који у њему стоје за време богослужења, што су најчешће били жене и деца. Ту препознаје сажамање многих појава, које су у толикој мери супротне хришћанским узорима да их упоређује са сценом изгона трговаца из јерусалимског храма. Занимљиво је да овде запажа све присутнију друштвену појаву, од које није била изузета ни „стара“ идеализована Сентандреја:

Но постојало је и онда („старије доба“, прим. аут.) једно велико зло, као и данас, да није за искоренити. То је женска црква. Луксуз и онда био је велики. Све госпође и госпођице представљене у најно-

вијој моди, као на угледу, кад их видиш, помислио би да си гдегод у Пале ројалу; па онда ти интересантни разговори, критике, месне сплетке, кокетовања, каткад као интермецо и какова несвест од превелике побожности, ил' тесна мидера. Био је прави вашар. Да је то онда Исус видео, све би их истерао, као негда оне из јерусалимске цркве. И то је била доиста велика болест која је јак корен пустила и одбијала право побожнике из храма божијег, који су се гнушали таквих шкандала у цркви. (Ignjatović 1989a, 107)

Да Игњатовић у овом опису не претерује сведочи и податак да је обичај поздрављања у женској цркви љубљењем руке, праћен разговором, био толико распрострањен да је ометао богослужење, због чега га је митрополит Мојсеј Петровић забранио званичним указом (Timotijević 2006, 27–28).

Ако је, како Игњатовић наводи, Сентандреја била „српски свет у малом“, онда је литургија представљала Сентандреју у малом. Сходно томе, друштвена хијерархија се пресликавала у простор цркве, те је од изразитог значаја било место стола који би симболички одређивао и место породице на друштвеној лествици, па су они били и један од узрока непријатељстава међу породицама:

Још и столови у цркви играли су замашне улоге. Каквих ту парница није било због столова! Да ко претресе архиве конзисторијалне, нарочито дијацезе будимско-сентандрејске, имао би шта читати, па још архив апелаторијума у Карловци. Ту има насљедствених и октројираних столова, и у потраживању и у одржању столова концентрисале се породичне и личне амбиције, пркоса, личних трвенција каквих код нас Срба и у другим стварима није никад оскудевало. У оно доба место стола у цркви био је символ моћи, надмоћија једне породице над другом, и по томе се у нечем и класифицирало. Свака породица је била поносите на свој стол, и око њега скупљали се чланови који још нису до њега дорасли. И столови, и парнице због тих доста је новца стало. (Ignjatović 1989a, 107–108)

Слично пресликавање моћи на материјално, а под формом духовног, видимо и на примеру црквених звона:

Па како су биле поносите српске цркве на своје оправе, „сосуде“, одежде, звона. Сваки парох, свака парохија, сваки звонар, сви су били поносити на звона свог торња, и ако је један могао казати да

има већа звона, други би га утукао с тим да је звук његових звона чистији, благозвучнији, јер у себи садржавају више сребра. Тако је то било у оно доба. (Ignjatović 1989a, 108)

Црквени празници и крсне славе биле су повод и прилика да утицајна српска заједница у Сентандреји искаже свој понос, ода-ност традицији, али и својеврстан пркос у доминантно иноверном окружењу. „Кад је какова црквена свечаност, ту баш хоће да се остентативно покаже. На пример, Сентандреју нећу ни спомињати, ту већ друкчије није ни могло бити. „Мижe Сентандрејци...“ (Ignjatović 1989a, 47) Даље наводи: „О светковинама и кад је храм цркве пуцњава прангија [...] Па те дивне литије по варошима и селима, па се сваки тиме пред иноверцима поноси“ (Ignjatović 1989a, 106).

Гостољубље је било традиција, али и надметање у показивању друштвеног статуса и моћи, чак и када су они од времена „старе славе“ задржали само ту љуштуру:

Па онда готово претерано гостољубље. Сентандреја била је за свестручне странце, без разлике, гостиона у којој се не плаћа. Уколико је гостољубље врлина, утолико шкоди кад пређе границу, а вармеђска господа у том нису познавала границе. Једни друге хтели су да надмаше у гостољубљу, па и онда кад су им већ силе малаксавале. (Ignjatović 1988a, 297)

После службе Сентандрејци „фатају“ госте. Ту странац не сме у биртију; сваки дочепа једног, два или више гостију, па с њима својој кући. Треба и то знати да су у Сентандреји најгоре гостионице, јер Сентандрејци од гостионичара госте одмамљују, па не могу на крај изићи. (Ignjatović 1987a, 33)

О друштвеном значају богослужења, посебно недељног и празничног, говори и Јашино сведочанство о свечаној одећи. Празнична одећа подразумевала је украсе од гајтана и пуцете, и на чакширама и на капутима, појас, доламу, као и чизме са сребрним мамузама (Ignjatović 1987a, 223). Посредно, можемо закључити и да је одређена боја или материјал била обележје еснафа:

Господар Софра за недељу и свеца имао је две феле хаљина, и то за недељу од зеленог маншестра чакшире и „јанкл“, и то без гајтана, свецем, пак, чакшире гајтаном исцифране, тако исто и кратка долама, на њој педесет рифа гајтана, и то све од fine црне чоје.

Најпре је почео учити трговину, па онда је постао „табак“, зато се тако измешано носи. (Ignjatović 1987a, 184)

Породичне крсне славе по много чему личиле су на балове. Ту је било мноштво званица, приређиване су вечере уз оркестар, плес и картање. У *Вечийом младожењи* читамо опис:

Чамча слави крсно име светог Стевана. Даје за своје пријатеље велику вечеру... Повукли се у ћошак њих два старца. Приспе вечера, банда свира. Па онда после вечере млађи играју у сали, у другој соби картају се, а господар Софра и Кречар повуку се у трећу собу, да не чују ларму; није им до тога. Чамча им зна нарав, ништа не говори, већ донесе им у собу сваке ђаконије. (Ignjatović 1987a, 314)

И друге врсте друштвених догађаја, које имају срж у верским праксама, али их и значајно превазилазе у обиму, неретко се одвајајући од своје суштине, представљају пример испреплетаности етничког и верског идентитета, која је посебан интензитет добила у Сентандреји. Традиционализам, којем и Игњатовић тежи, перципира се као пут очувања идентитета у страном, ненаклоњеном окружењу. Као пример он наводи напетости настале после увођења забране ношења отворених сандука на сахранама, која се доживљавала као директан удар на обичаје, па самим тим и на идентитет:

Све то се чини и по други мести, ал овде је то занимљиво што се све збива у средини Мађарске где Срби у сразмеру броја према осталима готово ишчезавају. Ко му је дирнуо у цркву, у обичаје, тај му је дирнуо у живот. Кад је дошао до Краљевског намесништва налог при упоку да се мртваци не носе незаклопљени, премда је то целисходан налог био, а обичај рђав, готово буну је проузроковао у српским општинама и противили се физично, а Срби претрпели због тога силне и трајуће милитарне егзекуције од Сентандреје до Кикинде и тамо даље. (Ignjatović 1989a, 48)

Сахране, као друштвени догађаји од прворазредног значаја, представљају и својеврстан полигон на којем се огледа социјална динамика. И на овом терену Игњатовић се враћа једној од својих сталних тема – сукобу старог и новог, преобличавању традиције у нове обрасце. Премда фикција, *Вечийи младожења* обилује анегдотама за које, сходно раније разматраним начелима, не може бити искључено да

имају основа у стварности, или да бар јасно одражавају друштвене токове. У једној епизоди из овог романа, то ново представљено је екстравагантном жељом покојника да буде сахрањен у скромном платнарском сандуку, али његова довитљива удовица налази начин да испоштује покојникову жељу а да опет задовољи и друштвене норме:

Последња жеља му је била да га у платнарском дугачком сандуку укопају. Проклиње Сару, ако му вољу не испуни. Шта ће да ради, мора му Сара вољу испунити но она је достојна Чамчина жена, досетљива, метне га доиста у платнарски сандук, али га да најпре код столара исполитирати, па онда на њега обични натпис. То се чуло по вароши. Скоро цела варош је на окупу. Гледају сандук и смеше се. (Ignjatović 1987a, 332)

Упркос суживоту са Мађарима, Немцима, Словацима, Игњатовић не без поноса истиче да су се Срби ретко са њима мешали:

У овим странама нема трага да су се Србима и у најмањем броју – у туђу народност преливали, ил' да су се у чему томе што се строго њиове народности тиче променили. Дао сам си труда у околним чистим мађарским селима испитивати, не би ли наишао на траг какови исте променителности. У три села на ади св. андрејског Дунава, где Мађари обитавају, нема ни трага ни гласа да је каков Србин обитавао, или да сада каков онде има. (Ignjatović 1988a, 272)

Судећи по једној епизоди из *Вечитој младожење*, чини се да је било исто и у супротном смеру – инованост је била непремостива препрека за склапање бракова.⁹ Упркос узајамној љубави младих и међусобном уважавању породица, ова препрека доживљавана је попут физичке или географске, неумитност која се не доводи у питање. У одговору оца фрајла-Лујзе њеном просцу читамо:

Благородни господине! Колико би ми мило било да се моја кћи за вас уда, и да дође у такву честиту кућу, опет моје верозаконско чувство не допушта ми да моја кћи проводи свој век у кући, — иначе ма како поштованој — у кући где се једино-спасавајућа католич-

⁹ „На склапање мешовитог брака нерадо се гледало и све вероисповести су настојале да се такве заједнице избегну, чак и након *Патенџа о верској толеранцији*“ (Timotijević 2006, 43).

ка вера не слави. Иначе, да вам дам доказ како бих вас рад за зета имати, ако сте готови прећи у католичку веру — онда радо ћу вам дати моју кћер, и покрај ње педесет хиљада форинти. Али само тако, под горе наведеним условима моја кућа вам је отворена. Са поштовањем Полачек. (Ignjatović 1987a, 301)

Младожењин отац, газда-Софра, резигниран је овим речима, али показује и дубоко разумевање према одлуци невестине породице јер, како каже, и сâм би исто поступио.

Поред друштвеног значаја, религиозност је уткана и у свакодневни, приватни живот, а посебно долази до изражаја при важним тренуцима и догађајима. Игњатовић о томе сведочи на примеру припрема за путовање. Осим што су путовања тада била ретка и доступна само богатима, она су носила и неизвесност и ризик, па јунаци *Вечитої младожење*, у склопу припрема, присуствују посебном богослужењу у ту сврху:

Последњих три дана једнако се пеку у све три куће колачи, разна печења, приправља се вино за пут. Кад настане претпоследњи дан, дали су у цркви за себе у „тишини“ службу божју отслужити, и ту је појао господар Софра са Чамчом, па после свршетка исповедили се и причестили. (Ignjatović 1987a, 207)

Пред полазак на пут, газда-Софра као последњу припрему чита молитву породичном светитељу заштитнику: „Затим стане на диван, па из свег срца прочита молитву пред иконом светог Николаја, пољуби икону, и, као неки терет са срца му отпао, сад је уверен да ће се срећно вратити. „Вјера спасет““ (Ignjatović 1989b, 209). На путу за Краков, када се нашао у опасности, он је опет уз молитвено појање призивао Св. Николу: „Лопови још певају, а сад започе господар Софра громским гласом: „О кто, кто Николаја љубит“, али тако да лопови чути га могу... Господар Софра прекрсти се, повикне: „Помози, свети Никола“, па стане пред врата на два корака, а наџак подигао“ (Ignjatović 1987a, 218–219).

Занимљиво је да, како Игњатовић пише, православна вера и васпитање у њеном духу нису били само питање идентитета, већ и бонтона: „Перина жена, из те куће, била је сасвим у правцу православља васпитана, што је у старо доба био бонтон. У друштву појала је ирмосе и друге црквене песме уз клавир“ (Ignjatović 1989b, 274).

Игњатовић на више места у својим списима сведочи о значају црквене музике, који је превазилазио оквири богослужења. Нагла-

шава њену дидактичку улогу, наводећи с носталгијом да су у прошлости „девојке још ирмос појале, а жене мужеве одсеком са ‘ви’ наживале“. Присећа се певања црквених химни уз клавир, праксе коју су упражњавале припаднице грађанских сентандрејских породица:

У старије доба било је отмених кућа где су госпођице, фрајле, госпе уз клавир црквене песме певале. У Сентандреји недавно је умрла једна стара госпа од породице славних Радивојевића, ђенерала и капетана, томашевачког јунака. Старији Сентандрејци знаду да је та госпа, још девојком, друштву певала уз клавир херувику и Достојно. (Marjanović 2019, 184)

Црквене песме радо су се певале на окупљањима, а појци надметали у вештини.

У *Мемоарима* Јакова Игњатовића истакнуто је да су црквене песме употпуњавале чак и веселу атмосферу кафанских дружења међу Србима на подручју Хабзбуршке монархије. Писац образлаже свој утисак да је и тај вид музицирања представљао својеврсну потврд оданости српском културном наслеђу, описујући како је једном приликом на путу између фрушкогорских манастира Хопова и Ирига зачуо певање ирмоса које се орило у локалној кафани. (Marjanović 2019, 186)

Извесно, било је и оних који су сматрали да црквеној музици није место ван цркве, чему се Игњатовић одлучно противио:

Ако би било код нас скривених православних јежовита, рекао би који, то је оскрвњење црквеног „пјенија“, саблазан, профанација. Ја држим да то није саблазан, штавише, доказ је да који то пева, племенитије осећа, и много је лепше нег’ да пева *ајн*, *цвај*, *грај*, *Вуковар је леја варош*. (Ignjatović 1989a, 82)

ЗАКЉУЧАК

Игњатовићеви описи црквеног живота надилазе оквире религијске побожности. Богослужење је приказано као централни друштвени догађај, на којем се јасно рефлектује социјална хијерархија – од борбе за престижна места у црквеним столовима до сукоба генерација, који се огледа у манирима младих „штуцера“ и побожности старијих „аукторитета“. Кроз приказе слава, гостопримства и литија, Игњатовић

документује како су обичаји служили као бедем против асимилације, али и као средство унутрашњег надметања у богатству и моћи. Централни мотив Игњатовићевог стваралаштва јесте носталгични, али критички осврт на пропадање традиционалног грађанства. Он прецизно бележи прелаз из доба патријархалне скромности и црквене побожности у време грађанског луксуза, кокетерије у „женској цркви“ и формалног истицања статуса, чиме даје драгоцен допринос проучавању динамике друштвених промена.

У прилог нашој тези да се његово дело може сматрати релевантним и важним извором за проучавање живота Срба у Сентандреји тог времена, говори и чињеница да су појаве које смо овде анализирали на основу књижевног дела Игњатовићевог, на сличан или идентичан начин посведочене и кроз биографије и аутобиографије појединих његових савременика.¹⁰

У раду се показује да је религиозни идентитет код Игњатовићевих јунака био нераскидиво повезан са бонтоном, музичким укусом (певање ирмоса уз клавир) и практичним животним ситуацијама (молитве пред путовања). Ови детаљи омогућавају реконструкцију приватног живота, који је дубоко прожет духовношћу, чак и у световним просторима попут кафана или домова.

Етнолошким читањем Јакова Игњатовића потврђујемо да књижевна фикција, када је заснована на тако снажном посматрачком дару и личном искуству, престаје бити само уметност и постаје релевантан научни извор. Његови записи чувају од заборав аутентични дух „српског Сиона“, чинећи Игњатовића не само писцем, већ и једним од најважнијих хроничара српске грађанске културе 19. века.

Литература и извори

- Antoniјевић, Dragana, ur. 2020. *Etnoantropološki problemi: Tematski broj – Migranti i književnost*. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu. Pristupljeno 30. maja 2026. <https://eap-ia.org/index.php/eap/issue/view/6>
- Antoniјевић, Dragana. 2020a. „Bečki haustori u sumračnoj viziji Darka Markova.“ *Etnoantropološki problemi* 15 (1): 61–99. <https://doi.org/10.21301/eap.v15i1.3>
- Boškov, Živojin. 1960. „Autobiografski elementi u Milanu Nerandžiću.“ *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* VIII: 185–209.

¹⁰ Видети нпр. Stefanović 1986, Sofrić 2005.

- Boškov, Živojin. 1987a. „Literatura o Jakovu Ignjatoviću.“ U *Odabrana dela Jakova Ignjatovića, knjiga II: Milan Narandžić*, ur. Živojin Boškov, 351–377. Novi Sad: IRO Matice srpske – Priština: Jedinstvo.
- Boškov, Živojin. 1987b. „Napomene i rečnik.“ U *Odabrana dela Jakova Ignjatovića, knjiga II: Milan Narandžić*, ur. Živojin Boškov, 343–368. Novi Sad: IRO Matice srpske – Priština: Jedinstvo.
- Boškov, Živojin. 1988. „Ignjatovićeve Misli o srpskom narodu.“ U *Odabrana dela Jakova Ignjatovića, knjiga X*, ur. Živojin Boškov, 7–46. Novi Sad: IRO Matice srpske – Priština: Jedinstvo.
- Boškov, Živojin. 1989. „Ignjatovićevo Ogledalo prošlog doba.“ U *Odabrana dela Jakova Ignjatovića, knjiga XI: Memoari (1)*, ur. Živojin Boškov, 7–17. Novi Sad: IRO Matice srpske – Priština: Jedinstvo.
- Brujić, Marija. 2020. „Roman *Snežni čovek* Davida Albaharija. Antropološko čitanje.“ *Etnoantropološki problemi* 15 (1): 129–153. <https://doi.org/10.21301/eap.v15i1.5>
- Demić, Mirko. 2013a. „Nevernik usred revolucije (Politično-psihologična studija).“ *Sto pedeset godina od dolaska Jakova Ignjatovića u Dalj (1863–2013). Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa (27–28.9.2013)*, ur. Đorđe Nešić, 123–129. Dalj: Kulturni i naučni centar „Milutin Milanković“.
- Demić, Mirko. 2013b. „Jer je bio došao isuviše rano.“ *Sto pedeset godina od dolaska Jakova Ignjatovića u Dalj (1863–2013). Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa (27–28.9.2013)*, ur. Đorđe Nešić, 108–115. Dalj: Kulturni i naučni centar „Milutin Milanković“.
- Ignjatović, Jakov. 1987–1989. *Odabrana dela Jakova Ignjatovića*, ur. Živojin Boškov i dr. Novi Sad: IRO Matice srpske – Priština: Jedinstvo.
- Ignjatović, Jakov. 1987a. *Vasa Rešpekt. Večiti mladoženja. Odabrana dela Jakova Ignjatovića, knjiga V*, ur. Dragiša Živković. Novi Sad: IRO Matice srpske – Priština: Jedinstvo.
- Ignjatović, Jakov. 1988a. *Odabrana dela Jakova Ignjatovića, knjiga X: Misli o srpskom narodu*, ur. Živojin Boškov. Novi Sad: IRO Matice srpske – Priština: Jedinstvo.
- Ignjatović, Jakov. 1989a. *Odabrana dela Jakova Ignjatovića, knjiga XI: Memoari (1)*, ur. Živan Milisavac. Novi Sad: IRO Matice srpske – Priština: Jedinstvo.
- Ignjatović, Jakov. 1989b. *Odabrana dela Jakova Ignjatovića, knjiga XII: Memoari (2)*, ur. Živan Milisavac. Novi Sad: IRO Matice srpske – Priština: Jedinstvo.
- Knežević, Mikonja & Milesa Stefanović-Banović. 2021. *Gregorius Palamas & David Disipatos. Scripta minora. Versio Serbica*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Marjanović, Nataša. 2019. *Muzika u životu Srba u 19. veku. Iz memoarske riznice*. Novi Sad: Matica srpska, Beograd: Muzikološki institut SANU.

- Prelić, Mladena. 2020. „Ičvičevo putovanje. Reprezentacija identiteta u romanu London, Pomaz Petra Miloševića.“ *Etnoantropološki problemi* 15 (1): 175–198. <https://doi.org/10.21301/eap.v15i1.7>
- Radojičić, Dragana. 2014. *Mediterranski svjeti sa majstorom pripovedačem. Antropološko čitanje dela Sime Matavulja*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Radojičić, Dragana. 2020. *Arhiv i antropologija sećanja*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Roganović, Vladimir & Milesa Stefanović-Banović. 2021. „Najotmeniji melanholik.“ *Philosophos – Philoponos – Philotheos. Essays and Studies in Honor of Professor Bogoljub Šijaković on the Occasion of His 65th Birthday*, ur. Mikonja Knežević, Rade Kisić & Dušan Krcunović, 945–955. Belgrade: Gnomon, Podgorica: Matica srpska: ISBN 978-86-82050-01-8.
- Skerlić, Jovan. 1922. *Jakov Ignjatović – književna studija*. Drugo od pisca popravljeno izdanje. Beograd: Izdavačka knjižarnica „Napredak“. Pristupljeno 30. maja 2026. <https://archive.org/details/jakovignjatovikn00sker>
- Skerlić, Jovan. 2009. *Istorija nove srpske književnosti*. Beograd. Pristupljeno 30. maja 2026. <https://www.scribd.com/document/202401857/Jovan-Skerli%C4%87-Istorija-nove-srpske-knjizevnosti>. Digitalno reizdanje Beograd: Izdavačka knjižara S. B. Cvijanovića, 1914.
- Sofrić, Pavle. 2005. *Momenti iz prošlosti i sadašnjosti varoši Sentandreje*. Pančevo: Istorijski arhiv.
- Stefanović, Dimitrije E. 1986. „Autobiografija Petra Rimskog 1800–1874.“ *Sveske Matice srpske. Građa i prilozi za kulturnu i društvenu istoriju* 1: 5–35.
- Timotijević, Miroslav. 2006. *Rađanje moderne privatnosti. Privatni život Srba u Habsburškoj monarhiji od kraja 17. do početka 19. veka*. Beograd: Clio.
- Vukićević, Dragana & Dušan Ivanić. 2020. *Divna disharmonija – Jakov Ignjatović*. Beograd: Filološki fakultet.

Примљено/Received: 28. 5. 2026.

Прихваћено/Accepted: 14. 9. 2026